

Колодзько Т. М.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТВОРЧИСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Стаття присвячена проблемам педагогічної творчості вчителя як складової його професійної діяльності. Проаналізовано сутність поняття “педагогічна творчість”, узагальнено ознаки творчої особистості вчителя, а також охарактеризовано етапи та рівні креативного вчителя у навчально-виховному процесі.

Ключові слова: педагогічна творчість учителя, педагогічна майстерність, творчий потенціал учителя, креативність, навчально-виховний процес.

Статья посвящена проблемам педагогического творчества учителя как составной его профессиональной деятельности. Проанализировано сущность понятия “педагогическое творчество”, обобщены отличительные черты творческой личности учителя, а также охарактеризованы этапы и уровни креативного учителя в учебно-воспитательном процессе.

Ключевые слова: педагогическое творчество учителя, педагогическое мастерство, творческий потенциал учителя, креативность, учебно-воспитательный процесс.

The article is dedicated to the problems of pedagogical creativity as part of his professional activity. The notion “pedagogical creativity” is analyzed, the features of a creative teacher’s personality are summarized, stages and levels of teacher’s creativity in the educational process are characterized.

Key words: teacher’s pedagogical creativity, pedagogical skills, teacher’s creative potential, creativity, educational process.

Розвиток гуманістичної педагогіки сьогодення передбачає не тільки підхід до кожного студента як до особистості, а й реалізацію цією особистістю внутрішніх здібностей. Це означає, що студентові необхідні не стільки отримані наукові знання й уміння, що є надзвичайно важливим, скільки здібності по-новому вирішувати вже відомі завдання та виявляти творчий підхід у їх розв’язанні.

Педагогічна творчість була і залишається у центрі уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Проблеми творчої діяльності вчителя в Україні нині досліджують Д. Б. Богоявленська, І. А. Зязюн, Н. В. Кузьміна, О. М. Пехота, М. І. Сметанський, С. О. Сисоева, Н. В. Кічук, В. І. Загвязинський й ін.

У психолого-педагогічній літературі подаються різні тлумачення поняття “педагогічна творчість”. У педагогічному словнику ця дефініція трактується як “оригінальний і високоефективний підхід учителя до навчально-виховних завдань, збагачення теорії і практики виховання й навчання. Досягнення творчого результату забезпечується систематичними цілеспрямованими спостереженнями, застосуванням педагогічного експерименту, критичним використанням передового педагогічного досвіду. Педагогічна творчість торкається різних видів діяльності вчителя – від проведення навчальних занять, роботи над організацією колективу учнів відповідно до їхніх вікових та індивідуальних особливостей, проектування особистості учня, до вироблення стратегії і тактики педагогічної діяльності з метою всебічного розвитку особистості” [3, с. 326].

Творчість учителя виявляється насамперед у прагненні й умінні постійно вдосконалювати свою педагогічну майстерність, відкидати застарілі та знаходити нові й досконаліші методи та прийоми роботи, творчо застосовувати передовий досвід, постійно досліджувати свою роботу. Одним із завдань методичної роботи у школі є активізація творчих здібностей учителів. Сьогодення вимагає творчого вчителя. А творчу особистість може навчити й виховати тільки творча особистість. Отже до творчої діяльності вчителя спонукає учень – розвинена й нестандартна особистість, вимоглива до свого наставника. Крім того, творчий характер закладений і в самій сутності вчительської професії.

В психолого-педагогічному трактуванні творчість – це діяльність, яка сприяє творенню, відкриттю нового, раніше невідомого суб’єкту, на основі реорганізації наявного досвіду і формуванні нових знань, умінь, навичок та здібностей. Творчість має різні рівні. Для одного рівня творчості характерним є використання вже існуючих знань і розширення сфери їх застосування; на другому рівні створюється зовсім новий підхід, який змінює звичний погляд на об’єкт та знання.

Творчість, на думку видатного радянського вченого Л. С. Виготського – це діяльність людини, що спрямована на створення нового досвіду зовнішнього світу, умовиводів та почуттів, притаманних людині [2].

За визначенням С. О. Сисоевої, педагогічна творчість – це “цілісний процес професійної реалізації та самореалізації педагога в освітньому просторі”; це “не тільки сукупність послідовних і взаємопов’язаних дій учителя й учня, спрямованих на свідоме і міцне засвоєння системи знань, умінь, навичок, формування світогляду учня, культури поведінки тощо, а й сукупність послідовних і взаємопов’язаних “перетворень” у їх творчому розвитку: мотивації, характерологічних особливостей, творчих умінь, психологічних процесів, які сприяють успіху людини у творчій діяльності” [8, с. 15].

А відтак, творчість – це дослідження. І саме вчитель, певним чином, досліджує щось, а це означає, що він спостерігає та пізнає світ. В основі творчості лежить система творчого виховання, яка обумовлюється двома основними принципами, як-от: індивідуальною зацікавленістю та соціальною значущістю.

В. І. Андреев, визначаючи творчість як вид людської діяльності, зазначає ряд ознак, що характеризують її як цілісний процес: а) наявність протиріччя проблемної ситуації чи творчого завдання; б) соціальна та особиста значущість і прогресивність; результат творчості – це внесок до розвитку суспільства та особистості (антисоціальна діяльність, навіть в її найвинахідливішій формі, – це не творчість, а варварство); в) наявність об’єктивних (соціальних й матеріальних) передумов, умов для творчості; г) наявність суб’єктивних (особистісних якостей –

знань, умінь, позитивної мотивації, творчих здібностей особистості тощо) передумов для творчості; д) новизна та оригінальність процесу та результату [1].

Якщо з названих ознак осмислено виключити хоча б одну, то творча діяльність або не відбудеться, або діяльність не може бути названа творчою.

Учитель-професіонал здатний аналізувати та використовувати нову інформацію, оскільки, як зазначав В. О. Сухомлинський, далеко не кожний стане вченим, письменником, артистом, далеко не кожному призначено винайти порох, але майстром у своїй справі повинен стати кожний [10].

І. Я. Лернером виділені наступні характеристики творчої діяльності, а саме: самостійне перенесення знань і умінь у нові ситуації мовлення; бачення нових проблем у знайомих, стандартних умовах; бачення нової функції знайомого об'єкту; вміння бачити альтернативу розв'язання проблеми; вміння комбінувати раніше знайомі способи розв'язання проблеми у новий спосіб; вміння створювати оригінальні способи розв'язання проблеми при наявності вже відомих [6].

Брак творчих здібностей серйозно підриває ефективність праці педагогічних працівників. Кожен учитель потенційно володіє творчими здібностями, треба тільки знайти їх у собі, перебороти психологічні перешкоди, які обмежують їх розвиток, оволодіти методами творчої діяльності.

Розглянемо основні характеристики творчої особистості. Доречно звернути увагу на такий аспект проблеми як, “Що ж заважає розвитку творчості у педагогічній діяльності”? Насамперед, як нам вважається, це – лінощі, усталені звички, надмірна напруженість, послаблена цілеспрямованість, недостатня можливість, зайва поважність та недосконала методологія. Розглянемо ці аспекти детальніше.

Лінощі. Під лінощами ми розуміємо стремління людини відмовитися від подолання труднощів, стійке небажання здійснювати вольові зусилля. Ф. Тейлор зазначає: “Робота не кваліфікується, з холодком відбувається за таких причин: по-перше, від природного інстинкту та схильності людей до ледарства, по-друге, від більш складних думок та роздумів, зумовлених суспільними відносинами...” [9].

Дійсно, творчість вимагає зусиль та часу. Передчасне послаблення зусиль не дозволяє усунути перешкоди та заважає творчим досягненням. Для того, щоб присвятити себе творчості, необхідно виявити дисципліну та подолати рутину. Антиподом лінощів є діяльність, творчість. Концептуальна схема творчої життєдіяльності обслуговується такими поняттями, як-от: потреби – мотиви – цілі – обмеження – проблеми – методи розв'язання проблеми – результати – критерії оцінювання – характеристика результатів.

Усталені звички. І. Кант вважав, що “звичку ніколи не можна визнати добром, навіть звичку до гарних вчинків. Гарне завдяки їй перестає бути добродієсною”. У кожного з нас виробляються стереотипи в роботі та мисленні, які можуть стати ворогами творчості. Усталені звички потребують постійної “інвентаризації”. І корисним може бути питання до самого себе: “Чому саме так, а не інакше”? Істинна творчість є гуманною за своєю природою, оскільки її результатом є розвиток та саморозвиток особистості, розвиток культури суспільства.

Надмірна напруженість. У роботі ми часто зустрічаємося з почуттям невпевненості та збентеження. Відсутність впевненості у своїх успіхах породжує гіпертрофоване почуття напруження. Воно виявляється як у фізичних відчуттях (скутість, стриманість), так і на емоційному рівні. Вчитель намагається захистити себе від загрози, природа якої ним не усвідомлена. Вчителі, які знаходяться в напруженому стані, намагаються дотримуватися традиційних методик, які раніше забезпечували їм успіх, внаслідок чого їх сили та енергія використовуються не повністю [7].

Послаблена цілеспрямованість. Творчі дії базуються на прагненні до нових змін. Прагнення до нового може бути сформоване як за внутрішніми мотивами, так і під впливом зовнішніх причин. Для того щоб бути творчим, вчитель повинен відчувати потребу в змінах, усвідомлюючи при цьому недоліки своєї попередньої діяльності.

Недостатні можливості. Практично всі види та форми творчості потребують допомоги. Її недостатність виявляється в неповній інформації щодо педагогічних технологій, відсутності необхідних літературних джерел, “живого” спілкування, неможливості проведення педагогічного експерименту. А відтак, необхідна впевненість у собі, що є важливим компонентом творчості, оскільки вмиле використання часу, сил, ресурсів, підтримки, відіграють істотну роль у творчому процесі.

Надмірна серйозність. Для вираження самого себе в творчості іноді необхідно “погратися” з ідеями, оскільки часто рішення, які ми шукаємо, знаходяться серед найбільш ексцентричних та немислимих пропозицій. Радість від виникнення нової ідеї надихає, а надто серйозний відгук позбавляє вчителя ідеї та сил.

Недосконала методологія та методика роботи. Відсутність ефективного підходу до вирішення проблем послабляє творчі зусилля вчителя. Творча робота вимагає новаторського, нетрадиційного мислення. Творчо працюючи вчителі відносяться до “самоактуалізованих особистостей” (за визначенням А. Маслоу). Вони володіють унікальними якостями особистості і сприймають все таким, яким воно є; вони здатні сприймати самих себе із своїми перевагами та недоліками; вони уміють перетворювати свої недоліки у переваги. Це люди своєї справи. У спілкуванні вони встановлюють глибокі людські стосунки. Прихильність вони відчувають лише до небагатьох людей.

Такі вчителі умілі оцінювачі/експерти ситуацій. Вони вміють виявляти в людях фальш, нещирість, відрізняються підвищеною чутливістю. Вони – творці та цінителі. У них помітно виявляється ефективна здатність широко насолоджуватися радістю життя, з подивом і обожнюванням кожної його хвилини. Такі вчителі завжди схильні до всього підходити творчо. Вчителі-творці реагують індивідуально, в той час як інші – стереотипно. Оптимістичне ставлення до самого себе – основа впевненості в собі. Такі вчителі автономні в думках та діях. Вони живуть в аурі щастя, вони – “самодостатні”. Вони готові вчитися у кожного. Оскільки самореалізовані/самоактуалізовані вчителі впевнені в собі та розуміють власну цінність, їх не лякає перспектива видатися нерозумними. Їм набагато цікавіше що-небудь зрозуміти або отримати потрібну інформацію, ніж підтримувати репутацію обізнаної людини.

Кожному вчителю у творчій діяльності заважає щось своє, тому бажано визначити та вивчити власні перешкоди. Їх корисно довірливо обговорити як колегами, так і з керівництвом школи. Певно, що ці перешкодиповністю усунути неможливо, але треба використати методіку нейтралізації їх негативного впливу на творчість. Педагогові недостатньо самому бути творчим, необхідно заохочувати творчість у своїх вихованців, сприяти її розвитку.

Абсолютна більшість вчених-педагогів, психологів та філософів погоджуються із думкою, що творчість – це непізнаний за генезисом та структурою феномен. Існують дві полярні думки щодо суті педагогічної творчості, а саме: педагогічна творчість – це імпліцитна здібність, “подарунок долі”. Творчість – це процес, яким алгоритмічно можна оволодіти, напрацьовуючи досвід.

У відповідності до останньої позиції, творчість у педагогічній роботі можна спланувати відповідно до порад В. А. Кан-Калика [4, с. 81]. Для цього треба: а) чітко усвідомлення кінцевої мети навчально-виховної взаємодії (очікуваний результат); б) співвідношення запланованих взаємодій із психолого-педагогічною теорією; в) співвідношення запланованих взаємодій із загальною системою педагогічного процесу; г) конкретизація запланованої взаємодії стосовно власних, авторських педагогічних поглядів; д) врахування індивідуально-неповторних особливостей даної ситуації (вікових, соціально-психологічних, індивідуально-типологічних тощо); ж) вірогідний прогноз близьких та віддалених за часом результатів взаємодії; з) пошук оптимальних шляхів здійснення запланованої взаємодії.

Для педагогічної творчості притаманні такі основні *етапи* як-от: педагогічний задум; актуалізація і відбір професійних знань, умінь, здобутків власного педагогічного досвіду щодо реалізації задуму; інформаційний пошук; проектування навчальної взаємодії з учнями; визрівання остаточного розв’язку; реалізація педагогічного задуму. Центральним етапом педагогічної творчості є особистісно зорієнтована розвивальна взаємодія суб’єктів навчально-виховного процесу учителя й учня, зумовлена специфікою психолого-педагогічних взаємовідносин між ними і спрямована на розвиток їхнього творчого потенціалу [8].

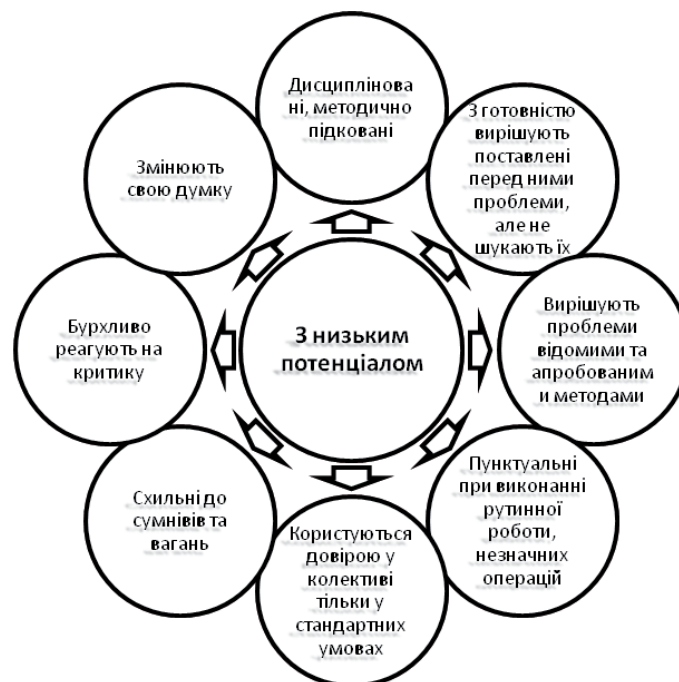
Приєднуємося до твердження Н. В. Кузьміної, що “вчитель нагадує людину, яке йде проти течії і течія відкидає її далеко назад. Зупинка у вдосконаленні педагогічної майстерності веде до її втрати” і яка наголошує, що основою творчого потенціалу учителя є такі чинники: 1) інформація, обізнаність людини щодо розв’язання актуальної проблеми; 2) прийоми, методи, способи, стратегії, необхідні для розв’язання проблеми; 3) мотивація, воля, впевненість людини в собі [5].

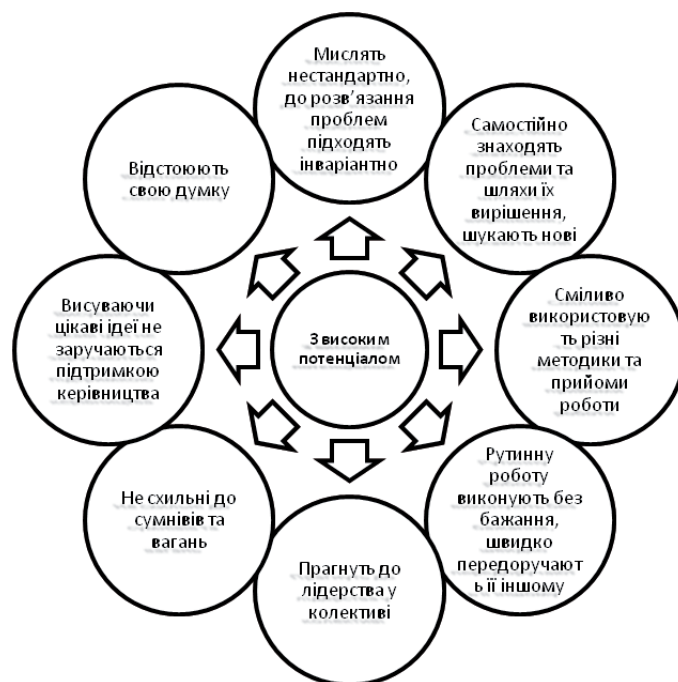
У наукових джерелах зазначено [2; 5; 8], що творчість вчителя може бути різноманітною. Це зумовлено насамперед творчим потенціалом особистості вчителя, який формується на основі набутого ним соціального досвіду, психолого-педагогічних і прикладних знань, нових ідей, умінь і навичок. Зазначене, у свою чергу, дозволяє знаходити та реалізовувати оригінальні рішення, новаторські форми роботи та методи навчання, вдосконалюючи навчально-виховний процес, методіку викладання предмета. Водночас здатність до творчості властива лише тій особистості, для якої є характерним ціннісне ставлення до своєї професійної діяльності, яка прагне підвищення професійної кваліфікації, поповнення знань і вивчення досвіду як окремих вчителів, так і педагогічних колективів.

Визначають чотири *рівня* творчого потенціалу вчителя:

1. Дія по шаблону (рівень елементарної взаємодії з групою, використання зворотного зв’язку, але дія по шаблону).
2. Оптимізація діяльності на заняттях (доцільний зв’язок змісту, форм і методів роботи).
3. Евристичний рівень (творчі можливості “живого” спілкування із учнями).
4. Повна самостійність (використання готових прийомів, але вкладання в них свого бачення).

Характеристика вчителів за рівнем креативності

У сучасній літературі творчість вчителя розуміється як процес розв'язання педагогічних завдань у змінних обставинах. Постійно розв'язуючи типові і нестандартні завдання, вчитель, як і будь-який інший дослідник, буде свою діяльність відповідно до визначених загальних етапів розгортання евристичного пошуку, а саме: а) аналіз педагогічної ситуації; б) проектування результату відповідно до початкових даних; в) аналіз наявних засобів, необхідних для перевірки припущення та досягнення шуканого результату; г) оцінка отриманих даних; д) формулювання нових завдань.

Таким чином, досвід творчої педагогічної діяльності як процесу – виникнення задуму, його опрацювання та перетворення в ідею/гіпотезу, виявлення способу втілення задуму, ідеї – набувається за умов систематичних вправлень у вирішенні спеціально дібраних завдань, в яких відображається педагогічна дійсність, організація як навчально-виховної, так і реальної професійно орієнтованої діяльності вчителів, на основі створення навчально-го середовища для фахового вдосконалення.

Погоджуємось із думкою, що вчитель у навчально-виховному процесі творить нову людину, творить навчально-виховний процес і творить самого себе в ньому. Саме тому прояви творчості є однією з найважливіших складових педагогічної майстерності. Педагогічна творчість вчителя перш за все передбачає бажання вчителя удосконалити свою професійну майстерність та бажання оволодіти механізмом удосконалення.

Отже, творча педагогічна діяльність учителя – це складний безперервний процес його професійної самореалізації. Тому кожен учитель, який прагне до вдосконалення навчально-виховного процесу, повинен перебувати у постійному творчому пошуку, в постійному експериментальному дослідженні дидактичної ефективності різних видів навчальних занять, методів навчання, форм його організації. Важливими також є усвідомлення вчителем перспектив свого професійного розвитку у педагогічній діяльності, вміння визначати особливості власного індивідуального стилю, здатність використовувати і зміцнювати свої позитивні якості, оволодіння педагогікою співробітництва, готовність до творчого, новаторського пошуку в педагогічній діяльності, адже вчитель-практик – це професіонал і творець своєї діяльності.

Література:

1. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности / В. И. Андреев. – Казань, 1988. – 237 с.
2. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей / Д. Б. Богоявленская. – М.: Академия, 2002. – 320с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении: Кн. для учителя / В. А. Кан-Калик. – М.: Просвещение, 1987. – 190 с.
5. Кузьмина Н. В. Формирование педагогических способностей / Н. В. Кузьмина. – Л.: Лениздат, 1981. – С. 89.
6. Лернер И. Я. Дидактическая система методов обучения / И. Я. Лернер. – М., 1976. – С. 35-39.
7. Пономарев Я. А. Психология творчества и учебный процесс / Я. А. Пономарев // Гуманизация образования. – 1994. – № 1. – С. 34.
8. Сисоева С. О. Теоретико-методологічне обґрунтування педагогічної творчості / С. О. Сисоева // Відкритий урок. – 2005. – № 21, 22. – С. 13-19.
9. Тейлор Ф. У. Принципы научного менеджмента / Ф. У. Тейлор. – К.: Контроллинг, 1991. – 191 с.
10. Сухомлинський В. О. Вибрані твори у п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 1. – 509 с.